

Проблеми національної економіки

УДК 336.72

Матюк Тетяна Володимирівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки і підприємництва

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Матюк Татьяна Владимировна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики и предпринимательства

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Matiuk Tetiana

PhD in Economics,

Associate Professor of Economics and Entrepreneurship

Odessa I.I. Mechnikov National University

Мазур Юлія Віталіївна

студентка спеціальності «Економіка»

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Мазур Юлия Витальевна

студентка специальности «Экономика»

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Mazur Julia

Student of the

Odessa I.I. Mechnikov National University

**ИНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ И ИННОВАЦИОННАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

INTELLECTUAL PROPERTY AND INNOVATIVE ACTIVITY AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Анотація. Пошук нових ресурсів економічного зростання, способів заробітку і самореалізації є пріоритетом кожної країни. В сучасних умовах таким ресурсом стають інтелектуальні ресурси - новітні знання і технології. Зараз, коли сформувалася нова економіка, знання відіграють визначальну роль у розвитку, як окремого підприємства, так і держави. Особливу роль в цьому процесі відіграють знання, які здобули права власності, тобто інтелектуальна власність.

Інтелектуальна власність розглядається сьогодні як інститут, який динамічно розвивається, роль і значення якого в системі світогосподарських зв'язків кардинально змінилися. Якщо раніше переважала правова складова інтелектуальної власності, то тепер, в умовах формування інноваційної економіки, ключове значення набуває економічна складова.

Сьогодні, найбільш ефективна інноваційна діяльність розвивається виключно на основі інтелектуальної власності, джерелом якої є наукові досягнення, отримані в сферах науки і освіти. Однак, традиційно, в літературі по управлінню інноваціями, питанням інтелектуальної власності приділяють явно недостатньо уваги і переважно з позиції юриспруденції, хоча економічних аспектів тут не менше.

Економічне зростання будь-якої країни (промислово розвиненої або країни, що розвивається) вимагає довгострокових зусиль як з боку держави, так і з боку суспільства. Основою для результативності цих зусиль є дієва державна політика в галузі науки і інновацій.

В сучасних умовах практичне застосування і широке поширення результатів науково-технічної та дослідницької діяльності, оформлених у вигляді об'єктів інтелектуальної власності стає необхідним фактором

економічного розвитку країни. У макроекономічному аспекті нововведення впливають на зміну характеру виробництва, внаслідок чого розвиток національного господарства, як на регіональному рівні, так і на рівні підприємства відбувається за більш сучасною моделлю, в основі якої лежить інноваційна складова.

***Ключові слова:** інтелектуальна власність, інновації, економіка, знання, патент, авторське право, промисловий знак, товарний знак, комерційна таємниця, Всесвітня організація інтелектуальної власності.*

***Анотація.** Поиск новых ресурсов экономического роста, способов заработка и самореализации является приоритетом каждой страны. В современных условиях таким ресурсом становятся интеллектуальные ресурсы - новейшие знания и технологии. Сейчас, когда сформировалась новая экономика, знания играют определяющую роль в развитии, как отдельного предприятия, так и государства. Особую роль в этом процессе играют знания, которые получили права собственности, то есть интеллектуальная собственность.*

Интеллектуальная собственность рассматривается сегодня как институт, который динамично развивается, роль и значение которого в системе мирохозяйственных связей кардинально изменились. Если раньше преобладала правовая составляющая интеллектуальной собственности, то теперь, в условиях формирования инновационной экономики, ключевое значение приобретает экономическая составляющая.

Сегодня, наиболее эффективная инновационная деятельность развивается исключительно на основе интеллектуальной собственности, источником которой являются научные достижения, полученные в сферах науки и образования. Однако, традиционно, в литературе по управлению инновациями, вопросам интеллектуальной собственности уделяют явно

недостаточно внимания и преимущественно с позиции юриспруденции, хотя экономических аспектов здесь не меньше.

Экономический рост любой страны (промышленно развитой или развивающейся) требует долгосрочных усилий как со стороны государства, так и со стороны общества. Основой для результативности этих усилий является действенная государственная политика в области науки и инноваций.

В современных условиях практическое применение и широкое распространение результатов научно-технической и исследовательской деятельности, оформленных в виде объектов интеллектуальной собственности становится необходимым фактором экономического развития страны. В макроэкономическом аспекте нововведения влияют на изменение характера производства, вследствие чего развитие национального хозяйства, как на региональном уровне, так и на уровне предприятия происходит по более современной модели, в основе которой лежит инновационная составляющая.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновации, экономика, знание, патент, авторское право, промышленный знак, товарный знак, коммерческая тайна, Всемирная организация интеллектуальной собственности.

Summary. The search for new resources of economic growth, ways of earning and self-realization is a priority for every country. In modern conditions, such resource converts to intellectual resources - the latest knowledge and technology. Now, that a new economy has formed, knowledge plays a decisive role in the development of both an individual enterprise and the state. Knowledge plays a special role in this process, which received proprietary rights, namely intellectual property.

Intellectual property currently regarded as an institution that is dynamically developing, the role and value of which in the world economic relations system has changed drastically. If earlier the legal component of intellectual property prevailed, now, in the context of an innovative economy formation, the economic component is attaining key importance.

Today, the most effective innovative activity is being developed exclusively based on intellectual property, the source of which are scientific achievements obtained in the fields of science and education. However, traditionally, in the literature on innovation management, intellectual property issues are evidently not given enough attention and mainly from the perspective of jurisprudence, although the amount of economic aspects is no less.

The economic growth of any country (industrialized or developing) requires long-term efforts from both on the part of the state and on the part of society. The basis for the performance of these efforts is an effective government policy in the field of science and innovation.

In modern conditions, the practical application and broad distribution of the results of scientific and technical as well as research activities, designed as intellectual property objects, is becoming a necessary factor in the country's economic development. In the macroeconomic aspect, innovations affect the change in the nature of production, because of which the development of the national economy, both at the regional level and at the enterprise level, follows a more modern model based on the innovative component.

Key words: *intellectual property, innovation, economics, knowledge, patent, copyright, industrial sign, trademark, trade secret, World Intellectual Property Organization.*

Постановка проблеми. В даний час відбуваються ключові трансформації ролі інтелектуальної власності (ІВ) в системі економічних відносин, з інституту охорони результатів інтелектуальної праці ІВ

перетворилася в основний ресурс економічного розвитку. У цих умовах кардинально змінюються пріоритети в системі управління інтелектуальною власністю країн з перехідною економікою.

Сьогодні, в умовах обмежених ресурсів основна увага менеджменту всіх рівнів має бути направлено на підвищення ефективності використання інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях економічної сутності інтелектуальної власності чільне місце займають праці зарубіжних вчених Л. Едвінсона, М. Хаммера, В. Коена, Л. фон Мізеса, В. Дозорцева, А. Єлісеєвої, І. Шульги та інших

Більшість вітчизняних дослідників у своїх роботах увагу звертають на особливості правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Серед них слід виокремити роботи М. Паладія, О. Орлюка, П. Крайнева, П. Макаренко, О. Підпригори.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених питанням інтелектуальної власності, необхідно зазначити, що все ж таки питання взаємозв'язку інтелектуальної власності, інноваційної діяльності та економічного розвитку є недостатньо вивченими.

Мета статті - висвітлити зв'язок інтелектуальної власності та інноваційної діяльності, проаналізувати їх вплив на розвиток економіки.

Виклад основного матеріалу. В умовах формування інноваційної економіки в багатьох країнах світу обраний принципово новий підхід до питань економічного зростання, заснований на активізації отримання, використання та передачі знань.

Основна відмінність інноваційної економіки або економіки знань, полягає в тому, що результати інтелектуальної діяльності: знання, навички, досвід і особливо новітні технології являють собою інтелектуальний запас як окремого підприємства, так і країни в цілому, і є одним з головних

ресурсів їх розвитку. Недарма інтереси провідних компаній світу лежать в площині прискороного зростання знань.

Однією з умов інтеграції країн з перехідною економікою в нову економічну систему є створення механізму ефективного використання наявних у них інтелектуальних ресурсів, особливо тих, що здобули права інтелектуальної власності.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дві проблеми [1, с. 56]: розуміння природи феномена інтелектуальної власності, що дозволяє використовувати її в якості ефективного ресурсу економічного розвитку; формування державної стратегії розвитку інтелектуальної власності, яка є складовою частиною загальної стратегії інноваційного розвитку.

Перша проблема пов'язана з посиленням економічної складової інтелектуальної власності. Це пов'язано зі специфікою відносин власності в інтелектуальному виробництві, основою якого є знання.

Більшість вчених-економістів розглядають знання як результати інтелектуальної діяльності людини (далі – РІД) в області науки, техніки, літератури, мистецтва, бізнесу і т. д. і являють собою інтелектуальний ресурс будь-якого підприємства.

Говорячи про знання як інтелектуальний ресурс, необхідно навести ряд специфічних властивостей, які обумовлюють їх активне використання у виробництві:

- є нематеріальним благом і не зводиться до фізичних об'єктів, які є їх носіями;
- характеризується невичерпністю, не зменшуються в процесі використання та не споживаються у традиційному розумінні цього терміна;
- не локалізовані в просторі, легко поширюються, тиражуються (за сучасного рівня технологій) і змінюють форми фіксації;

- не зникають в процесі споживання, але для отримання корисного ефекту від останнього потребується певних інтелектуальних навичок;
- практично не підлягають фізичному зносу, але можуть морально старіти;
- не існує монополії на володіння ними та їх використання, за винятком тієї частини, яка є об'єктом інтелектуальної власності [2, с. 33].

Отже, економічною сутністю інтелектуального ресурсу, інтелектуального продукту є ефект зростаючої віддачі на масштаб або ефект економії на масштабі, тобто знаннями одночасно можуть користуватися відразу кілька суб'єктів. Однак ця властивість знань забезпечить компанії істотну перевагу, тільки якщо у контрагентів не буде відкритого доступу до цих знань. Ця умова надзвичайно важлива, тому що на відміну від матеріальних ресурсів інтелектуальні ресурси (знання) не володіють властивістю рідкості (в даному випадку - недоступності). Вказана обставина робить знання надзвичайно уразливими, як тільки вони стають відомі широкому колу осіб. Дізнавшись про суть нововведення, будь-яка компанія може використовувати його у власному виробництві. І тут виникає завдання забезпечення недоступності конкурентів до результатів інтелектуальної праці.

Це завдання вирішує інститут інтелектуальної власності, який вводить в дію виняткові права на РІД і тим самим обмежує доступ до знань, що надає їм властивість рідкості. При цьому суть відносин власності (як і на матеріальні об'єкти) полягають в монополії використання об'єкта власності його власником, тобто виключення всіх інших суб'єктів з доступу до даного об'єкта. Вводячи в дію виняткові права на РІД, інститут інтелектуальної власності забезпечує легальну монополію на знання.

Наявність легальної монополії створює умови для поширення знань в товарній формі. Таким чином, нематеріальна природа знань і наявність монополії на них (виключні права) забезпечують природу феномена

інтелектуальної власності. Економічна складова феномена інтелектуальної власності - це можливість багаторазового використання виключних прав на РІД. Саме це властивість і дозволяє розглядати її як один з основних факторів економічного розвитку сучасних компаній і цілих держав. Наступна проблема пов'язана з управлінням інтелектуальною власністю. Економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, зажадали від сучасного менеджменту кардинальної зміни пріоритетів при формуванні стратегій управління.

Сьогодні найважливішою складовою стратегії розвитку будь-якої держави є ефективне управління інтелектуальною власністю. Формування стратегії управління є найважливішою ланкою в процесі інноваційного розвитку. Для країн з перехідною економікою проблеми інноваційного розвитку звучать особливо актуально. Вже всім зрозуміло, що експлуатація трудових і природних ресурсів не здатна вивести державу з кризи.

Єдиним джерелом розвитку є інновації, тобто практична реалізація нових знань у всіх сферах діяльності, в тому числі в системі управління. Перш ніж перейти до питань інноваційного розвитку, необхідно уточнити, що ми розуміємо під терміном «інновація».

Інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, який використовують у практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг [3, с. 12]. Інновація означає проведення низки заходів, що призводять до докорінного поліпшення в сфері виробництва, управління, освіти, соціальної сфери і т. д. Історично значна частина інновацій проявляється, перш за все, у сфері наукових досліджень і пов'язаних з ними розробок і випуском нових виробів, тобто в області виробництва. Дійсно, досягнення науково-технічного прогресу є прикладом найбільших інновацій сучасності.

Таким чином, можна стверджувати, що у всіх випадках, коли створюються і використовуються об'єкти інтелектуальної власності, ми маємо справу з інноваціями, тобто це значить – достатньою (але не необхідною) умовою для наявності інновацій – є наявність інтелектуальної власності. Іншими словами, найчастіше інновації – це застосовані на практиці об'єкти інтелектуальної власності.

Отже, інтелектуальна власність є нерозривною складовою інноваційних процесів, і від того як організовані ці процеси, залежить її значення в економіці країни.

В умовах інноваційної економіки досягнення в області науки, технологій і інновацій стали визначальними факторами економічного розвитку. Тому, сьогодні місце будь-якої країни в світовій економічній системі обумовлюється наукоємністю економіки цієї країни. Відповідно, країни з перехідною економікою зможуть успішно інтегруватися в систему світогосподарських зв'язків тільки за умови підвищення наукоємності їх національних економік.

Всесвітня організація інтелектуальної власності була створена в 1967 р. Головна її мета полягає в тому, щоб «сприяти охороні інтелектуальної власності в усьому світі шляхом співпраці держав і в відповідних випадках у співпраці з будь-якою іншою міжнародною організацією» [4]. Щорічно вона веде статистику щодо використання інтелектуальної власності багатьма країнами.

Згідно ВОІВ, існує шість видів інтелектуальної власності (рис 1).

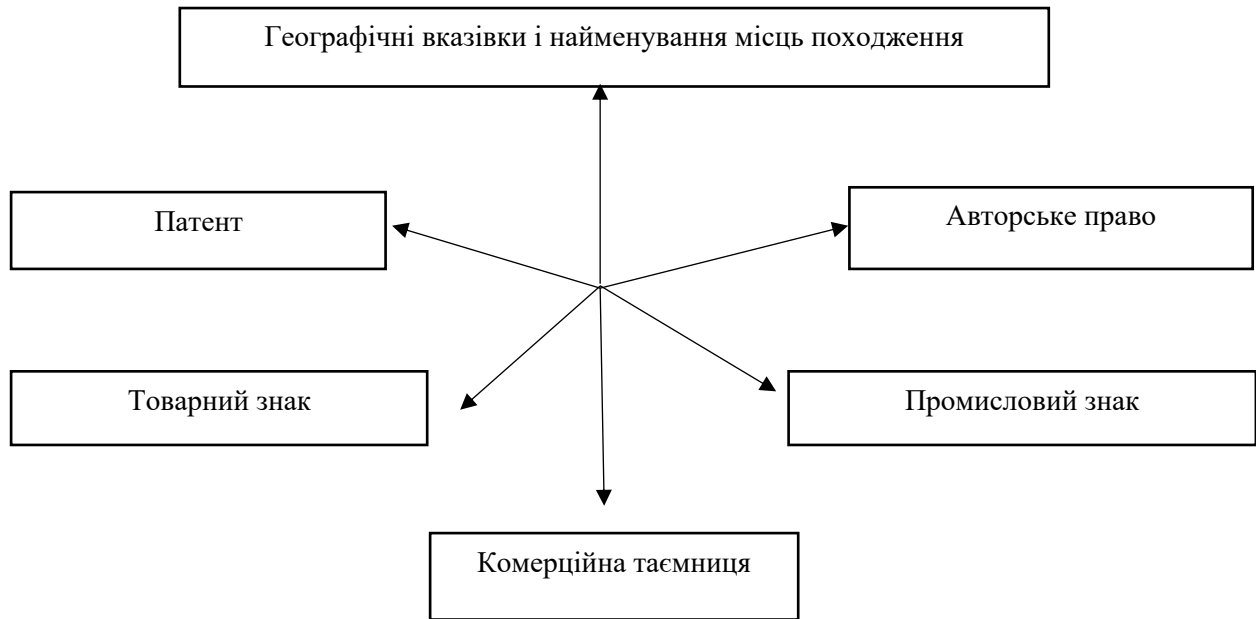

Рис. 1. Види інтелектуальної власності

Більшість дослідників під авторським правом розуміють юридичний термін, який використовується для опису прав, наданих авторам на створені ними літературні і художні твори. Авторське право охоплює широкий спектр творів: книги, музику, картини, скульптури і фільми, комп'ютерні програми, бази даних, рекламу, карти і креслення.

Винятковим правом на винахід є патент. У загальному сенсі патент наділяє свого власника правом вирішувати, яким чином винахід може – і чи може – використовуватися іншими людьми. В обмін на це право власник патенту розкриває технічну інформацію про винахід для широкого загалу в опублікованому патентному документі

Товарний знак – це відмітне позначення, покликане усвідомлювати різницю між товарами або послугами одного підприємства від товарів або послуг іншого. Товарні знаки існували ще в стародавні часи, коли ремісники ставили свій підпис або «клеймо» на своїх виробках.

Промисловим зразком є художньо-естетичне втілення виробів. Зразок може бути тривимірним, тобто мати форму, або обсяг, і двовірним і мати такі характеристики, як малюнок, лінії або колір.

Географічними вказівками і найменуваннями місць походження є позначення, що використовуються для характеристики товарів, які мають певне місце походження і мають властивості або характерні особливості, зумовлені переважно цим місцем походження.

Під комерційною таємницею розуміють права ІВ на конфіденційну інформацію. Вони можуть продаватися або передаватися по ліцензії. Несанкціоноване одержання, використання або розкриття такої інформації іншими особами способом, що суперечить чесній комерційній практиці, вважається недобросовісною практикою і порушенням прав на комерційну таємницю [5].

Згідно зі статистикою ВОІВ у 2018 році винахідники в усьому світі подали 3,3 млн патентних заявок, що відповідає зростанню цього показника на 5,2% за рік і протягом дев'яти років поспіль. Загальна кількість заявок на реєстрацію товарних знаків склало 14,3 млн, що на 15,5% більше показника попереднього року; ця цифра також показує, що протягом чотирьох років поспіль в цій області зберігаються двозначні темпи зростання. Загальна кількість поданих в світі заявок на реєстрацію промислових зразків досягло 1,3 млн, а число заявок на реєстрацію корисних моделей вперше перевищила 2 млн.

Справжнім центром світової активності в галузі подання заявок на реєстрацію прав ІВ є Азія. Країни Азії продовжують випереджати інші регіони за кількістю поданих заявок на реєстрацію патентів, корисних моделей, товарних знаків і промислових зразків; на ці країни припадає 66,8% всіх світових патентних заявок. За останнє десятиліття частка країн Азії в загальному обсязі подаються в світі заявок на реєстрацію цих чотирьох видів прав інтелектуальної власності зростала.

У 2018 році в світі налічувалося близько 14 млн діючих патентів. Найбільше число діючих патентів є в Сполучених Штатах Америки (США) (3,1 млн), Китаї (2,4 млн) і Японії (2,1 млн). Найбільше число з 49,3 млн

існуючих у світі діючих реєстрацій товарних знаків доводилося на Китай (19,6 млн), за ним слідували США (2,4 млн), Індія (1,9 млн) і Японія (1,9 млн). На Китай також припадає найбільша кількість існуючих в світі діючих промислових зразків (40,4%). Крім того, на частку Китаю припадає 93% всіх існуючих в світі діючих корисних моделей [6].

Безумовно, з різних, всім відомих і доступних джерел, ми знаємо і не можемо заперечувати, що США, Китай, Японія та Індія є передовими країнами в розвитку економіки.

В сучасних умовах передача прав на використання різних об'єктів ІВ на комерційних умовах є найважливішою складовою міжнародних економічних відносин. Сьогодні, коли торгівля ІВ перетворилася в один із секторів світової економіки, який найбільш динамічно розвивається, конкурентоспроможність будь-якої країни визначається рівнем її інтеграції в світовий ринок ІВ. У свою чергу успішне входження в світовий ринок ІВ можливо тільки за умови ефективно функціонуючого національного ринку ІВ, хорошим прикладом в цьому є згадані нами країни – США, Китай, Японія, Індія.

Аналіз систем розпорядження ІВ дозволив виявити загальні підходи країн до організації і порядку функціонування ринку ІВ: [7] у всіх країнах існують законодавчі норми, що регулюють передачу прав на різні види ІВ; у всіх країнах передбачена державна реєстрація угод з ІВ. Дана реєстрація може носити обов'язковий або рекомендаційний характер; реєстрація договорів на передачу прав на різні види ІВ здійснюється, як правило, в національному патентному відомстві; реєстрації підлягають операції, які проводяться на внутрішньому ринку країни; існують статистичні дані про кількість патентно-ліцензійних угод. Наявність таких даних дає змогу оцінити стан, виявити динаміку і тенденції розвитку національного ринку ІВ, а також оцінити внесок цього сектора ринку в розвиток національної економіки [7, с. 22-47].

Висновок. На сьогоднішній день інтелектуальна власність відіграє незаперечну роль в управлінні інноваційним процесом і носить визначальний для його підсумків характер. Інтелектуальну власність можна розглядати і як результат інноваційної діяльності з одного боку, і як основу її подальшого розвитку, з іншого боку. В умовах інноваційної економіки добробут держав багато в чому буде залежати від темпів активізації інноваційного процесу та перетворення його результатів в предмети суспільного споживання. Інтелектуальна власність в умовах обмеженості сировинних ресурсів стає ключовим компонентом стратегії розвитку підприємництва, одним з факторів залучення інвестицій та економічного зростання. У зв'язку з цим особливого значення набуває не тільки розвиток інтелектуальної власності на рівні держави, але й на мікрорівні - підприємстві.

Література

1. Карпова М.М. «Інтелектуальна власність в умовах інноваційної економіки», Збірник праць «Інтелектуальна власність-XXI століття Правовий захист інновацій», М: РАП, МФГС, 2010.
2. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. 2-ге вид., стер., К.: Знання, 2008. 431 с.
3. Управління інноваціями (Програма, курс лекцій, практичні заняття, самостійна робота, індивідуальні завдання, тести). Навч.-метод. Посібник / І.І. Стойко. Тернопіль, ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 200 с.
4. Інтелектуальна власність : веб-сайт. URL: <https://www.wipo.int/portal/ru/> (дата звернення: 22.03.2020).
5. Інтелектуальна власність – види: веб-сайт. URL: <https://www.wipo.int/about-ip/ru/> (дата звернення: 22.03.2020).

6. Публікація Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) «ІВ: факти і цифри» за 2019 рік.
7. Ідріс К. Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання / К. Ідріс; пер. з англ. М.: ФІПС, 2014. 450 с.

References

1. Karpova M.M. «Intelektualjna vlasnistj v umovakh innovacijnoji ekonomiky», Zbirnyk pracj «Intelektualjna vlasnistj-XXI stolittja Pravovyj zakhyst innovacij», M: RAP, MFGhS, 2010.
2. Bazylevych V.D. Intelektualjna vlasnistj: Pidruchnyk. 2-ghe vyd., ster., K.: Znannja, 2008. 431 s.
3. Upravlinnja innovacijamy (Proghrama, kurs lekcij, praktychni zanjattja, samostijna robota, indyvidualjni zavdannja, testy). Navch.-metod. posibnyk/ I.I. Stojko. Ternopilj, TNTU imeni Ivana Puljuja, 2016. 200 s.
4. Intelektualjna vlasnistj: veb-sajt. URL: <https://www.wipo.int/portal/ru/> (data zvernennja: 22.03.2020).
5. Intelektualjna vlasnistj – vydy : veb-sajt. URL: <https://www.wipo.int/about-ip/ru/> (data zvernennja: 22.03.2020).
6. Publikacija Vsesvitnjoji orghanizaciji intelektualjnoji vlasnosti (VOIV) «IV: fakty i cyfry» za 2019 rik.
7. Idris K. Intelektualjna vlasnistj – potuzhnyj instrument ekonomichnogho zrostannja / K. Idris; per. z anghl. M.: FIPS, 2014. 450 s.